

Autora

Maria Navas

TERMCAT, Centre de Terminologia

...mengem *paté* i *creps*; bevem *bíter* sense alcohol i en casos puntuals ens atrevim amb la *grappa* i l'*oruxo*; practiquem esports com l'*ala de pendent* o el *tresc*; sentim a parlar de *desertificació*, *revegetació* i *boirum*; ens preocupen els temes relacionats amb la *predelinquència*, la *drogoaddició* i la *reinserció*; patim amb les previsions meteorològiques de *cumulonimbus* i *marejol* quan s'acosten les vacances; és l'any dels *clonatges* i dels *al·lèrgens*; ens plantegem comprar un bon *maquinari* i les últimes versions del *programari* que utilitzem; el nostre company és traductor *freelance* però la seva gran vocació és fer de *discjòquei*; hem renovat els *tancaments metàl·lics* de casa; tenim un abric de *moltó* i una camisa de *xantung* per a les grans ocasions; fem col·lecció de *pins*; hem après a *coure a la papillota* i a utilitzar la *cocota*; encara no ens cal un *lífting* però de tant en tant ens fem un *píling*; conduïm un *escúter* però ens agradaria tenir un *automòbil tot terreny* per poder fer excursions;...

Vista així, la nostra vida ha canviat profundament en els darrers anys. S'han inventat nous objectes, s'han establert nous conceptes, s'ha iniciat el desenvolupament i la pràctica de noves activitats, han sorgit noves preocupacions, s'han requerit explicacions noves, etc. I tot això ha tingut, i té, conseqüències importants per a l'idioma. Tota llengua que s'usa en l'intercanvi social quotidià canvia necessàriament al llarg del temps. Com a instrument de comunicació diària, la llengua és un organisme viu i en ella les paraules neixen, es desenvolupen i moren. Les paraules estan estretament lligades als objectes i a les nocions que designen. Els canvis de les tècniques, les idees, els instruments, comporten canvis en el conjunt del lèxic d'una llengua, amb l'aparició i la desaparició d'algunes paraules o canvis en la designació d'altres.

Quan cal recórrer a l'encuny d'una nova paraula, d'un neologisme? Doncs quan hi ha la necessitat real —no únicament expressiva— de denominar distintivament tot allò, físic o mental, que apareix en l'horitzó dels interessos humans. Constantment des de la tècnica, la ciència, la cultura, apareixen noves necessitats denominatives que

els avenços tecnològics contribueixen a difondre d'una manera sorprenentment fàcil, amb el ressò de la premsa i la publicitat.

Podem així afirmar que *neologisme* s'identifica amb un canvi recent en la llengua, tant si afecta la seva estructura sintàctica, com si afecta el seu inventari lèxic, com si afecta el seu sistema gramatical o fins i tot la seva fonètica. Ara bé, en parlar de neologismes acostumem a reduir el seu abast designatiu al pla lèxic. Segons el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, el terme *neologisme* designa la «unitat lèxica nova, formalment o semànticament, creada en una llengua per les pròpies regles de formació de mots o manllevada a una altra llengua».

La creació neològica

En aquesta línia, fa poques setmanes va aparèixer publicat el primer *Diccionari de neologismes* amb quasi uns 3.000 nous termes catalans procedents dels treballs de recerca terminològica realitzats pel TERMCAT. La característica comuna de tots aquests termes és que han estat normalitzats pel seu Consell Supervisor¹ durant els darrers deu anys. Per tant, és aquest el nexa d'unió de la terminologia que s'hi aplega, i d'aquí que l'obra no s'adreci a un col·lectiu socioprofessional concret ni tingui un tractament temàtic homogeni.

En totes les llengües, juntament amb el lèxic patrimonial, hi ha paraules que no existeixen des de sempre: unes són completament noves en l'idioma; altres s'han format a partir d'elements ja existents. Per renovar el lèxic, per cobrir els llocs vacants, per donar compte de noves necessitats denominatives, la llengua posseeix diversos recursos que utilitza constantment, uns de caràcter semàntic, altres de caràcter morfològic i altres estrictament lèxics: són els procediments de creació neològica.

En el *Diccionari de neologismes* podem distingir els tipus bàsics de neologismes, des del punt de vista del recurs que s'ha utilitzat per formar-los: *neologismes de forma*, com ara *marxador -a* (derivat), *astacicultura*

(compost culte), *aplegapilotes* (compost actual), *teleaddicte* (compost híbrid), *avió cisterna* (compost sintagmàtic) o *TGV* (compost per siglació); *neologismes de funció*, com ara *cru* (conversió sintàctica); *neologismes semàntics*, com ara *avortament*, i *neologismes de manlleu*, com ara *esmaixar*, *lifting* o *múixer* (manlleus adaptats), *amateur*, *barbour* o *chaise longue* (manlleus adoptats) i *drogodependència* (calc de l'anglès *drug dependence*).

Un neologisme és nou respecte a un determinat estat lèxic: és reconeixible com a tal quan sorprèn la primera vegada que se sent o es llegeix i, a poc a poc, si és útil, deixa de sorprendre, o, si és superflu, acaba per ser arraconat. Per tant, l'estat de neologisme és provisional; únicament els especialistes són capaços de distingir a hores d'ara aquells termes que en el seu dia van ser neologismes respecte de les paraules patrimonials. Qui identifica avui *jardí* com a forma neològica, encara que en el seu moment va ser el neologisme que designava una espècie més refinada d'*hort*? És difícil saber quan un terme perd el seu caràcter neològic; podríem dir que ho aconseguix quan passa inadvertit entre els altres mots tradicionals, no únicament quan és admès en les columnes d'un diccionari. Així, en el *Diccionari de neologismes*, al costat de termes plenament consolidats en l'ús durant la darrera dècada i molt propers a la llengua general, com ara *rentaplats*, hi ha propostes neològiques noves de trinca pròpies de dominis altament especialitzats, com *intraprenedoria* en el camp de les ciències empresarials, pel fet que la terminologia abasta l'ampli ventall dels llenguatges d'especialitat.

Les transformacions que es produeixen en el conjunt del vocabulari d'una llengua no són radicals ni instantànies: no hi ha cap paraula que aparegui un bon dia per substituir-ne una altra que a partir d'aquell moment deixi d'emprar-se com si estigués proscriu. En aquest sentit, pel que fa al tractament de les formes manllevades d'altres llengües, el Consell Supervisor ha aprovat, sempre que ha estat possible, una alternativa catalana; però en els casos en què el manlleu té un ús molt arrelat s'ha mantingut com a forma secundària del terme català, amb la grafia original, per facilitar als especialistes la identificació del concepte tractat i amb la intenció que la proposta neològica catalana pugui substituir-lo progressivament en l'ús (*fricofília* sin. comp. *frotteurisme*). Quan no s'ha arribat al consens necessari per garantir la viabilitat

d'una proposta alternativa, s'ha intentat d'adaptar el manlleu a la grafia catalana (*borderó*, del francès *bordereau*), si no hi havia cap raó que ho desaconsellés, com ara la manca de tradició d'adaptació en una àrea d'especialitat determinada, l'ús en un àmbit molt restringit, o bé que l'adaptació fes irrecognoscible el terme.

Les decisions del Consell Supervisor sobre els aspectes formals dels nous termes es basen sempre en dossiers àmpliament documentats, en els quals es fan constar totes les informacions pertinents procedents de fonts escrites que permeten delimitar l'abast nocional de cada terme i les formes que el representen en llengües diverses, així com l'opinió emesa per experts de cada àmbit d'especialitat, als quals es consulta tant el valor conceptual exacte del terme com la viabilitat sociolingüística de les diferents alternatives catalanes considerades, de manera que la complementaritat entre els aspectes conceptuals, formals i sociolingüístics ha estat contínuament present en les activitats de normalització terminològica d'aquest organisme.

Arribats a aquest punt convé deixar palesa la funció subsidiària, o prenornamentadora, del Consell Supervisor del TERMCAT respecte a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. La normalització terminològica, com a part de l'elaboració dels llenguatges d'especialitat, ha estat concebuda des del principi com una activitat complementària i subsidiària respecte als criteris establerts per la Secció Filològica, als quals s'ajusta sempre el Consell Supervisor. Per tant, a través d'aquest organisme el que es pretén és donar una resposta al més aviat possible als aspectes problemàtics que planteja un neologisme des que apareix fins que s'integra o desapareix. Val a dir que molts dels termes normalitzats pel TERMCAT han estat inclosos en el *Diccionari de la llengua catalana*; altres no hi han tingut cabuda, ni la hi tindrien mai, atès el seu caràcter altament especialitzat.

Tractament diferenciat de la terminologia entre el 'Diccionari de neologismes' i el DIEC

En relació amb aquest comentari, cal tenir present que durant el període de preparació del *Diccionari de neologismes* va aparèixer publicat el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans. Conscient

de la seva naturalesa, el Consell Supervisor va reconsiderar decisions preses que no coincidien plenament amb les decisions adoptades en aquest diccionari (ex. *fondí>fondue; atrezzo>attrezzo*) o que resultaven afectades per recomanacions acadèmiques posteriors (ex. *disc-jòquei>discjòquei, peix-marí>peixmarí, surf-esquí>surfesquí, nomoblidis>no-m'oblidis; nucleocàpside>nucleocàpsida, espermatide>espermàtida*).

De tota manera, cal tenir present els límits, permeables però existents, entre la llengua general i les llengües d'especialitat. En aquest sentit, no ha de sorprendre que en alguns casos hi hagi un tractament diferenciat de la terminologia entre el *Diccionari de la llengua catalana* i el *Diccionari de neologismes*. Comentem-ne alguns exemples:

1. El *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC), amb un plantejament plenament lexicogràfic, recull més d'una forma denominativa per a un concepte, com a mostra de riquesa lèxica de la llengua; el *Diccionari de neologismes* (DN), com a obra terminològica, vetlla per preservar el principi d'univocitat. Ex.:

DIEC: *mar grossa* (sin. comp. *maregassa*);
DN: *maregassa*

DIEC: *bastonet xinès* (sin. comp. *bastonet*);
DN: *bastonet xinès*

2. Tot i que terminològicament no és recomanable perquè contradiu el principi terminològic citat a l'apartat anterior, és cert que en els àmbits especialitzats moltes vegades calen formes sinònimes per a un mateix concepte, sobretot quan estan implantats determinats hàbits lingüístics per part dels usuaris o quan la varietat denominativa ha coexistit històricament en un domini determinat. Quan aquesta terminologia té cabuda en un diccionari de la llengua general moltes vegades ha de passar pel sedàs de la pertinència i, per tant, no hi són recollides les diverses formes sinònimes. Des d'aquest punt de vista, també es poden trobar diferències en ambdues obres. Ex.:

DIEC: *linier*; DN: *linier* (sin. comp. *jutge -essa de línia*)

DIEC: *alquena*; DN: *alquena* (sin. comp. *henna*)

DIEC: *teoria dels quanta*; DN: *teoria dels quanta* (sin. *teoria dels quàntums*)

DIEC: *colobra bordelesa*; DN: *serp llisa meridional* (sin. comp. *colobra bordelesa*)

DIEC: *decapatge*; DN: *piling* (sin. comp. *decapatge*)

DIEC: *salt cap enrere*; DN: *salt enrere* (sin. comp. *flashback*)

DIEC: *rascler*; DN: *lapiaz* (sin. *rascler*)

Com es pot observar pels exemples, en alguns casos el criteri d'inclusió o d'exclusió afecta formes manllevades.

3. El caràcter multidisciplinari del cabal lèxic contingut en un diccionari general de la llengua condiona en certa mesura la delimitació formal de les unitats lèxiques per tal d'evitar ambigüitats, mentre que l'especialització temàtica d'un diccionari terminològic permet la concreció formal de les formes que s'hi recullen. Ex.:

DIEC: *bastó de la retina*; DN: *bastó*

DIEC: *conca de l'orella* [en un exemple, s.v. *conca*]; DN: *conca*

DIEC: *estimar la demanda*; DN: *estimar*

4. Des d'un altre punt de vista, la inclusió de terminologia en un diccionari general de la llengua implica, de vegades, la generalització i la simplificació formal dels termes, sobretot en el cas de les nomenclatures científiques que traspassen el llindar entre la llengua d'especialitat i la llengua general. Ex.:

DN: *dragó comú*; DIEC: *dragó*

DN: *granota verda* (sin. comp. *granota vulgar*); DIEC: *granota*

DN: *reineta arbòria*; DIEC: *reineta*

Així doncs, les possibles diferències entre formes difoses per ambdues obres responen, excepte error o omissió involuntària, a tractaments diferenciats a causa de l'àmbit d'ús especialitzat en què es mou la terminologia. També caldrà tenir present que els termes d'aquest recull tindran caràcter subsidiari respecte a les formes difoses en futures edicions del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans.

Estructura

Pel que fa al seu format de consulta, el *Diccionari de neologismes* presenta en primer lloc els termes ordenats temàticament, tot i que cal tenir present que es tracta d'una recopilació de termes presentats fora del marc sectorial en què van ser tractats, de manera que la selecció de la terminologia és heterogènia dins d'una mateixa àrea o subàrea temàtica (en aquest sentit, no ha de sobtar, per exemple, que dins de les definicions s'emprin termes que no tenen entrada pròpia en el recull). Hi ha apartats amb un grau d'especialitat homogeni (*cons-*

trucció) i d'altres que engloben terminologia de diverses àrees temàtiques relacionades (*agricultura, ramaderia i pesca*); en aquest darrer cas, un introductor metalingüístic en cursiva precedeix les definicions dels termes que tenen una alt grau d'especialització respecte a l'adscripció temàtica genèrica (*fustal* Silvicultura).

En el cos del diccionari, dins de cada apartat temàtic se segueixen els criteris metodològics propis del TERMCAT: presentació alfabètica discontinua de les entrades; ordre seqüencial de les formes sintagmàtiques; indicacions de categoria gramatical i de doble terminació o doble gènere; equivalències en altres llengües; definicions estrictament terminològiques; indicacions sobre les relacions de sinonímia existents entre dues o més denominacions, etc.

La informació complementària especialment significativa que apareix, quan és necessari, en els apartats de nota és de tipologia diversa: informació lingüística referent a termes formats per analogia (*blastòpor*), a una determinada equivalència (*botiller*), a la formació del plural (*box*), al registre d'ús (*maquinari*); informació sobre les remissions que en una entrada són parcials en relació amb la globalitat de la noció expressada en la definició (*driblatge*); informació sobre els noms de marca amb què són conegudes algunes nocions (*cinta adhesiva, joc de transferibles*); informació sobre termes estretament relacionats pel que fa a la noció que es poden confondre amb el terme objecte de l'entrada (*biscota, dèficit*); informació de caràcter conceptual fonamentalment que té repercussió de caràcter lingüístic (*editar*); informació que constata l'existència i l'ús de formes que el Consell Supervisor ha desestimat, com ara reduccions (*mezzosoprano*), formes col·loquials (*error*), formes utilitzades en àmbits especialitzats (*capçal*

magnètic), formes menys precises (*membra-vitel·lina*), etc.

Per tal de facilitar la consulta del cos temàtic del diccionari, el lector disposa d'un índex alfabètic en català i en cadascuna de les llengües d'equivalència; d'un índex temàtic en cadascuna de les llengües d'equivalència; d'un índex alfabètic de la nomenclatura científica tractada en el cos de l'obra; d'un índex específic d'abreviatures, sigles i símbols, i, finalment, d'un índex alfabètic de les àrees i subàrees temàtiques considerades a l'hora d'agrupar nocionalment els termes.

Finalment, per acabar, voldria remarcar un aspecte comentat en un punt d'aquest article: els termes perden el seu caràcter neològic quan són usats, no únicament quan són inclosos en les columnes d'un diccionari. Per tant, l'ús o desús que en fem determinarà el ser o no ser de les formes recollides en aquest primer *Diccionari de neologismes*.

Nota

1. El Consell Supervisor és l'organisme del TERMCAT encarregat de la normalització formal dels nous termes catalans, en aplicació de la normativa lingüística general de l'Institut d'Estudis Catalans.

